

הבחירות בטורקיה 2023 - תחילת העידן הפוסט ארדואני? מאת ד"ר אפרת אביב

מבט מבס"א, מס' 2,194, 4 במאי 2023

תקציר: טורקיה מתקרבת לשנת המאה להיווסדה, תאריך משמעותי לא רק לעברה אלא גם לעתידה. עם התקרבותן של בחירות ה-14 במאי, הסקרים והפרשנים השונים מתחילים לדון בעידן שלאחר ארדואן. הבחירות הקרובות קריטיות ועשויות או עלולות להביא לשינוי היסטורי בפוליטיקה הטורקית. המאמר בוחן את המצב בטורקיה ערב הבחירות ומעלה תרחישים אפשריים בדבר תוצאות הבחירות. גם העמדות השונות כלפי ישראל נבחנות והמסקנה היא שכפי שהדברים נראים כרגע, אף צד לא יחזיר את "תור הזהב" של היחסים בין ישראל לבין טורקיה לקדמותו.

ב-14 במאי 2023 יתקיימו הבחירות הכלליות והנשיאותיות בטורקיה. הבחירות הוקדמו בחודש, כדי להימנע מהעלייה לרגל (חג), בחינות הכניסה לאוניברסיטה ותחילת עונת חופשת הקיץ החלות ביוני. התאריך החדש שנקבע, ה-14 במאי, הוא תאריך סמלי, בתאריך זה בשנת 1950 ניצחה "המפלגה הדמוקרטית" בפעם הראשונה בהיסטוריה של טורקיה את המפלגה הכמאליסטית. ארדואן מקווה להמשיך ולנצח את המפלגה הכמאליסטית (CHP), או נכון יותר, את הברית בהובלת המפלגה הכמאליסטית, כפי שעשה בשני העשורים האחרונים. ההצבעה תהיה המבחן הגדול ביותר של ארדואן בעשרים שנותיו בשלטון, ותוצאותיה תקבענה לא רק מי יוביל את טורקיה אלא איך היא תנוהל, לאן מועדות פניה של כלכלתה ואיזה תפקיד היא עשויה למלא בהקלת המלחמה באוקראינה ובקשריה עם מדינות ומנהיגים במזרח התיכון, באיחוד האירופי, בנאט"ו ובארה"ב.

הברית נגד ארדואן כוללת שש מפלגות חברות ולכן נקראת "שולחן לשישה". יש לציין כי בטורקיה אין מסורת של בריתות פוליטיות אלא יותר של מנהיגים חזקים יחידים. השינוי הוא תוצאה של המעבר למערכת נשיאותית שמצריכה רוב של 51 אחוזים - אף אחד מהמועמדים אינו יכול להגיע למספרי תמיכה כה גבוהים. מועצת הבחירות העליונה קבעה כי אם אף אחד מהמועמדים לא יקבל יותר מ-50 אחוז מהקולות, יתקיימו בחירות חוזרות לנשיאות ב-28 במאי.

הברית "שולחן לשישה", מורכבת ממפלגות בעלות אידאולוגיה פוליטית שונה, שהחיבור ביניהן נובע בעיקר משאיפתן המשותפת להוריד את ארדואן מהשלטון. החיבור ביניהן מונע מתוך רצון לטפל בבעיות המיידיות והאקוטיות של טורקיה כמו המצב הכלכלי

(שיעור האינפלציה הגיע ל-85 אחוז) והמצב לאחר רעידות האדמה בה איבדה טורקיה כ-47 אלף אזרחים. בנושאים של מדיניות חוץ, ההערכה היא כי "שולחן לשישה" תתקשה להגיע להכרעות. ארדואן ניצל מצב זה והכריז כי לא רק שקיליז'דראולו אינו כשיר להנהיג, אלא גם כי קואליציית האופוזיציה הרופפת שתומכת בו, "אינה יכולה לשלוט בטורקיה". הברית של ארדואן, לעומת זאת, הרבה יותר טבעית, ומורכבת ממפלגות בעלות השקפה פוליטית דומה. למרות זאת, לפי הסקרים המהימנים יותר כרגע קיליז'דראולו מוביל על ארדואן, אם כי לא בהרבה. מקורות בטורקיה מוכיחים ש-55 אחוזים לא הצביעו עבור ארדואן בבחירות קודמות, אך אין זה אומר שהם יצביעו עבור קיליז'דראולו. השאלה אם קיליז'דראולו יצליח לגרום לאותם אחוזים שלא הצביעו לארדואן להצביע עבורו, היא אחת משאלות המפתח בבחירות הקרבות.

הנושא המרכזי של הבחירות הוא המנהיגים עצמם. השאלה העומדת על הפרק היא האם טורקיה תמשיך את שלטונו של ארדואן לאחר שני עשורים בשלטון או תהפוך דף לפרק חדש שיכתיב המנהיג הבא. נקודת החוזק של קיליז'דראולו בן ה-74, עובד מדינה בגמלאות, שרבות כונה "מפסידן סדרתי" היא, שהוא איננו ארדואן או אפילו שהוא הטיפוס המנוגד לארדואן. הוא לא ניחן ביכולות רטוריות ואינו כריזמטי כלל, אך הוא בעל השכלה רחבה (די אם נזכיר את שאלת הדיפלומה של ארדואן מאוניברסיטת מרמרה), נחשב לפוליטיקאי ישר, ונתפס כסובלני ומפייס, ומושווה לעיתים קרובות לראש ממשלה פופולרי לשעבר, בולנט אג'ויט (Bülent Ecevit) שעליו נאמר שהוא שמר על המוניטין של טורקיה כ"מדינה המוסלמית החילונית ביותר בעולם". האופוזיציה של קיליז'דראולו מתמקדת בנושאים כמו כלכלה ולחימה בשחיתות, בניית פרלמנט חדש, חיזוק המערכת המשפטית, ביטול הסמכותנות הארדואנית, חזרה לשיחות דיפלומטיות ולא לאקטיביות פוליטית אגרסיבית, זכויות אדם ועוד. מעבר לכך, לארדואן אמנם יש כריזמה שאין לקיליז'דראולו, אך ארדואן יוצר שסעים ומחלוקות (HESAPLAŞMA) ואילו קיליז'דראולו מייצג את ההיפך המוחלט, את הסליחה והפיס (HELALLEŞME), שטורקיה זקוקה להם כדי לגבש שוב את כל חלקי החברה ביחד, ואכן הניסיון להושיב יחד אזרחים מכל הרקעים, המוצאים האתניים וההשקפות הפוליטיות הוא בסיסה של הברית "שולחן לשישה". לפי קיליז'דראולו, המכונה גם "גנדי הטורקי", המטרה העילאית של הברית היא להביא לשגשוג ולשלום בטורקיה, כשהוא מציין שאם הברית תזכה בבחירות, טורקיה תהפוך למקום שמח יותר. מעניין לציין שגם הרטוריקה של קיליז'דראולו הפכה במהלך השנים ובמיוחד במערכת הבחירות הנוכחית להיות רגשית יותר ועממית יותר, מה שמעיד, אולי, על אימוץ אמצעי הרטוריקה של ארדואן. בשל כך, בין היתר, היכולת של ארדואן לעצב את השיח הנוכחי בטורקיה ולשלוט בו - מוגבלת או מצומצמת כעת בניגוד לעבר. העובדה כי לארדואן כוח בלתי מוגבל בטורקיה וכי הוא מסתמך רבות על הבטחות שהוא נותן במסגרת הקמפינים שלו, למשל ההבטחה להחזיר את האינפלציה אל מתחת ל-10 אחוז, להמשיך בשיפור היחסים עם המדינות השכנות ועם השחקנים האזוריים ולשקם את אזורי האסון במהירות שיא, עלולה ליצור בעיית אמון שתשפיע על תוצאות הבחירות בשל הפער בין ההבטחות לבין היכולת הממשית לבצע שיפורים. זו אחת הסיבות לכך שארדואן משתמש בטקטיקה של פיצול ופירוד של החברה. הפיצול גם מסייע לו להחליש את האופוזיציה ולחתור תחת ניסיונה לאחד את החברה, שהרי כפי שנזכר לעיל האופוזיציה שמה דגש על פתרון בעיות וקונפליקטים בחברה ואיחודה מחדש.

התפיסה בטורקיה היא שהבחירות חופשיות אך לא הוגנות, זאת מכיוון שהתהליך המוביל לבחירות אינו הוגן. לממשלת AKP יש שליטה כמעט מוחלטת על אמצעי התקשורת, מה שמעניק לה יתרון רב על פני האופוזיציה. הממשלה משתמשת בכל אמצעי ומתקני המדינה בכדי להגביר את הסיכוי לזכייתה, אבל הבחירות עצמן חופשיות ואם האופוזיציה תקפיד על פיקוח נאות קשה יהיה לזייפן. לכאורה נראה גם שלממשלת AKP אין אינטרס לזייף את הבחירות, היות והיא זקוקה להשקעות בינלאומיות כדי לענות על הצורך הכלכלי של המדינה, ותופעה של זיופי בחירות תדיר את טורקיה מהשווקים המערביים,

תוביל לירידה בשיתופי הפעולה עם מדינות המערב ואף תחבל בניסיון האחרון של טורקיה להיכנס לאיחוד האירופי. עם זאת, ישנם רבים המתראיינים בתקשורת הטורקית ומביעים חשש מזיוף הבחירות. תסריט כזה יכול להתרחש באמצעות ניצולי רעידת האדמה; ממשלת AKP ארגנה מגורים זמניים חדשים עבור ניצולי הרעידה, בעיקר במערב טורקיה, בבתי מלון ובהוסטלים. הניצולים יכולים להצביע במקום מגורם החדש ובמקום מגוריהם המקורי, ואין ערובה לכך שלא יהיה מי שישתמש בזכות ההצבעה שלו פעמיים. אם לא ייעשה פיקוח הדוק, תוצאות הבחירות עלולות להיות מזויפות.

רעידת האדמה בפברואר 2023 היא נושא מרכזי בקמפיין הבחירות. בעוד ארדואן מבסס את מסע הבחירות שלו על הבטחות שיקום המחוזות ההרוסים בניסיון לשכנע את הבוחרים שרק ממשלתו - שעמדה מאחורי תנופת בנייה שהניעה צמיחה כלכלית - יכולה לעזור בשיקום החיים, האופוזיציה מפנה אצבע מאשימה כלפיו וכלפי ממשלתו, בטענות לפיהן הבניינים שקרסו נבנו על-ידי קבלנים שזכו במכרזים במרמה וכי אין כל ביטחון שהבניינים החדשים שארדואן מבטיח לבנות, יתבססו על בניה בטוחה יותר.

עם זאת, יש להבין, כי הנקודה החשובה ביותר בבחירות היא צמצום יכולת ההשפעה וכוחו של ארדואן כמנהיג יחיד בטורקיה. גם אם ארדואן ינצח, מה שנראה לכותבת שורות אלו סביר מאוד נכון להיום, הרי שכוחו יעומעם, וככל שהאופוזיציה תיתן תגובת נגד חזקה, גם אם לא תנצח, הרי שארדואן יאלץ להתחשב בה ומעמדו כשליט יחיד יתערער.

עבור ישראל, שני התסריטים עלולים להיות שליליים. אם ארדואן ינצח, סביר להניח כי ימשיך את ההתקרבות מחדש של אנקרה לשחקנים אזוריים ובהם ישראל. אנקרה, שכבר החלה במאמצי נורמליזציה עם ערב הסעודית, ישראל, מצרים, סוריה ואפילו יוון אחרי רעידת האדמה, עשויה להמשיך במאמצי ההתקרבות גם לאחר היבחרו של ארדואן. ארדואן מבקש להניח למאבקי העבר מתוך תהליך ההתקרבות וכתוצאה מהמצב הכלכלי בטורקיה שמקשה לסבסד את מאבקיו באזור. גם מול אירופה ניתן לצפות להמשכיות ברטוריקה ההתקפית אם כי אנו צפויים לשמוע קול רך יותר מבעבר בשל הצורך בהשקעות זרות לאחר רעידת האדמה ובשל הצורך להתקבל לאיחוד האירופי ולחזור לשולחן המשא ומתן בדרך לאיחוד. ישראל והעולם כבר התרגלו לדמותו של ארדואן ולכן אין צפי להפתעות גדולות. אם קיליצי'דראולו ינצח, אנו עשויים לראות טורקיה יציבה יותר, אך אין זה אומר שהיחסים עם המערב או עם ישראל יהיו "חלקים" יותר. מה שכן, הם, ככל הנראה, יהיו רגועים יותר והרטוריקה תהיה נינוחה יותר. חלק מהבעיות שעלולות לצוץ במקרה שקיליצי'דראולו יעלה לשלטון הן התנגדותו, כפי שחשף ביוני 2022, למדיניות ההתקרבות מחדש של ארדואן. קיליצי'דראולו הבטיח כי יחייב את ישראל, ערב הסעודית ויוון לקחת אחריות על הצעדים שנקטו נגד טורקיה בשנים האחרונות. לדידו של קיליצי'דראולו, "יש מחיר להפיכת האזרחים שלנו לשהידים במים בינלאומיים". הוא גם הבהיר כי מבחינת טורקיה, הנושא של 'המאוי מרמרה' איננו סגור. לפני מספר שבועות אמר קיליצי'דראולו כי על טורקיה להיות תמיד לצידה של פלסטין, אחרת ייחשב הדבר בגידה בדת האסלאם. ייתכן ואמירותיו אלה של קיליצי'דראולו הן דוגמה נוספת לאימוץ דרכו הרטורית של ארדואן, אך הסבירות הגבוהה יותר היא, שמדובר במנהיג שימשיך לצדד בפלסטינים על חשבון ישראל. האינטרס הישראלי הוא לנסות ולשחזר את מערכת היחסים עם טורקיה בעידן "תור הזהב" שלפני תקופת ארדואן, אולם שאיפה זו אינה סבירה, ועל ישראל לתאם את ציפיותיה ולחשב את צעדיה בהתאם.

ד"ר אפרת אביב היא חוקרת בכירה במרכז בס"א ומרצה בכירה בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן.